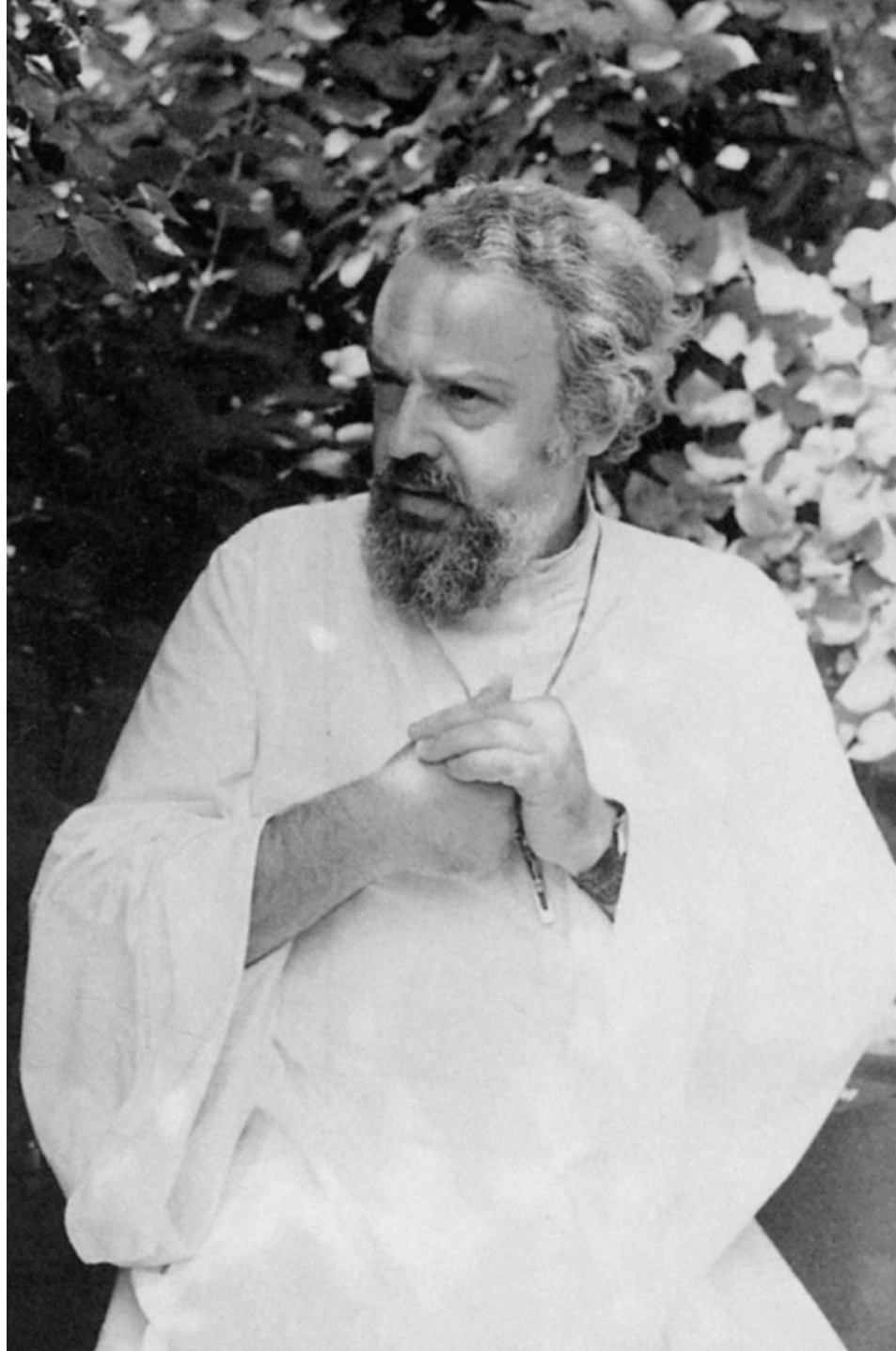

Alexandr Meň
Rozbít led
Křesťan ve společnosti

Triáda

Triáda

Alexandr Meř
Rozbít led
Křesťan ve společnosti

Alexandr Meň
Rozbít led
Křesťan ve společnosti
(výbor z díla)

Triáda

Přeložily Františka Sokolová,
Teresie Cvachová a Tatjana Podhájecká

© Fond imeni prot. Aleksandra Menja, 2018
© Nakladatelství Triáda, 2018
Introduction © François Rouleau SJ, 1991, 2018
Translation © Františka Sokolová,
Teresie Cvachová, Tatjana Podhájecká, 2018
Epilogue © Jakov Krotov, 2018
Photo © A. Lichačeva, 1998
ISBN 978-80-7474-227-9
ISBN (PDF) 978-80-7474-322-1
ISBN (ePub) 978-80-7474-323-8
ISBN (mobi) 978-80-7474-324-5

Více informací o vydaných knihách otce Alexandra Meně
a aktivitách Fondu otce Alexandra Meně na internetové adrese
www.alexandrmen.ru

V mládí jsem často slýchal od starších, že k tomu, abychom lidi zaujali, stačí mít živou víru. Částečně jsem s nimi souhlasil, přesto jsem ale dobře chápal, v čem je naše doba odlišná. V dobách prvních apoštolů byla většina jejich posluchačů víceméně nábožensky založená. Nyní zaměnila víru nevíra, ateismus, navíc ještě podpořený sekulárními mýty.

Bylo zapotřebí nejprve rozbít led, najít nový jazyk pro kérygma, zvěstování, a uvést hlásání Božího slova do souladu s otázkami, které dnes lidi znepokojují.

(Ze vzpomínek na studentská léta)

Úvod

V roce 2000 proběhlo téměř nepozorovaně desáté výročí zavraždění ruského pravoslavného kněze Alexandra Meně (22. ledna 1935 – 9. září 1990), muže, který jako první v sovětském Rusku začal systematicky šířit náboženskou vzdělanost a propagovat ekumenismus. V Praze jsme toto jubileum oslavili v říjnu 2000 večerem v České křesťanské akademii, kde kromě dokumentárního filmu a četby z překladů Meňových textů vystoupil s přednáškou Meňův žák, historik, novinář a dnes pravoslavný kněz Jakov Krotov.

Meně, který se narodil v židovské rodině, vychovávala jako křesťana v době Stalinova teroru jeho matka, křesťanská konvertitka, a příslušníci ruské podzemní („katakombální“) pravoslavné církve. Mezi jeho tajnými učiteli byli mnozí vynikající teologové, z nichž někteří prožili stalinské lágry. Vlivem této výchovy se Meň vlastně už od dětství připravoval na kněžské povolání, aby je mohl vykonávat, až k tomu nastanou vhodné podmínky. Systematicky proto sháněl literaturu a soukromě studoval vše, co pro něho bylo dostupné, aby byl připraven splnit svůj úkol – podle svých vlastních slov – „jako šíp na napjaté tětívě“.

Jeho zájmy, nadání a schopnosti byly všestranné. Zajímala ho biologie, její studium však nesměl dokončit z ideologických důvodů: pro aktivní účast na bohoslužbách. To bylo pro něho šťastné řešení: stal se totiž jáhnem a začal pracovat v duchovní správě na různých venkovských farách. Dálkové studium bohosloví absolvoval zrychleně, protože všechny předměty již dávno ovládal. Stal se venkovským knězem (až na sklonku života farářem) a také jím zůstal. Stále si doplňoval své mnohostranné vzdělání a dostávalo se mu v tom pomoci ze zahraničí; moderní teologickou literaturu mu obstarávali zejména katolíci. Meňova pastorační činnost byla zaměřena na prosté venkovské lidi, s nimiž si dobře rozuměl, ale svým

způsobem vyjadřování byl blízký všem společenským vrstvám; zejména přitahoval intelektuály, kteří za ním na vesnici dojížděli, a mnozí, zejména mladí lidé, se stali křesťany. Mezi jeho farníky patřila například Naděžda Mandelštamová. Meň byl věrný pravoslaví a přitom zastával a propagoval ekumenické myšlenky. Jeho žáci byli vedeni k otevřenosti, snášenlivosti a studiu.

Meň se nikdy politicky neangažoval natolik, aby byl zatčen, byl velmi opatrný. Přesto byl samozřejmě pod dohledem a vězení mu hrozilo. V časopisech socialistických zemí uveřejňoval krátké články od roku 1959. Teprve v době Gorbačovovy „perestrojky“, přesněji na jejím konci, mu bylo dovoleno cestovat do zahraničí a publikovat tam pod svým jménem. Konečně mohly začít vycházet také doma v Rusku jeho nejvýznamnější spisy, které tam dříve vyjít nemohly. – V cizině vycházely jeho knihy od roku 1969 pod pseudonymy (v Bruselu v nakladatelství Žizň s Bogom jako Emmanuil Světlov, Andrej Bogoljubov, v Německu v časopise *Stimme der Orthodoxie* vycházely jeho články od roku 1976 též pod pseudonymem A. Theognostov). V Bruselu bylo vydáno mnoho jeho prací, zvláště nejvýznamnější z nich – několikavazkové dějiny světových náboženství *Hledání Cesty, Pravdy a Života* a život Kristův pod názvem *Syn člověka*. Dnes jsou již přetištěny v Rusku, kde se po jeho smrti přes překážky a nevybíravé ataky na Meňovu osobu ze strany „temných sil“ (mj. ničení jeho knih) obětavě pokračuje ve vydávání jeho rukopisů a přepisu přednášek a promluv z magnetofonových záznamů. V roce 2002 vyšlo v Moskvě i jeho poslední velké dílo, biblická encyklopedie (viz Vybraná bibliografie, s. 271).

V době oslav milénia křesťanství v Rusku (1988) se Meň stal náhle populárním. Byl to tehdy snad jediný představitel pravoslaví v Rusku, který pro své vzdělání, řečnické umění, otevřenost a apoštolskou horlivost dovedl promluvit k širokým vrstvám obyvatel srozumitelně a moderně, kdo dokázal přesvědčivě objasňovat křesťanské učení a reprezentovat svou církev důstojně a otevřeně. Přes noc se stal hvězdou, protože měl přístup do sdělovacích prostředků. Zvali ho do škol, nemocnic, klubů. Založil také novou laickou pravoslavnou vysokou školu. Jako kdyby tušil, že mu již nezbývá mnoho času, usiloval téměř horečně o to, aby i v ruské pravoslavné církvi nastalo

„aggiornamento“. Děsil se představy, že by pravoslavlí mohlo být zneužito k politickým cílům jako ideologie vyplňující myšlenkové vakuum po pádu sovětského impéria. Bestiální vražda tohoto kněze (byl zabit sekerou 9. září 1990 na cestě k vlaku na ranní bohoslužbu) dosud nebyla a asi už nebude vyšetřena.

Meň byl nadaný teolog, vědomě však dal před vědou přednost pastorační činnosti a popularizování křesťanství v tom nejlepším slova smyslu: „Lidé u nás potřebují především chleba, prostou stravu, a tak pracuji v této ‚pekárně‘. Po mně možná přijdou lidé, kteří budou péci koláče. Mým úkolem je dát lidem chléb,“ prohlásil roku 1990 v jednom interview.

V předkládaném výboru chceme ukázat Meňovo dílo v jeho rozmanitosti. Jsou zde i dvě teologické stati: Člověk v biblické axiologii a teze referátu K otázce mesianistické eschatologie sv. Pavla v souvislosti s prvotním hlásáním evangelia. Dále pak modlitby, kázání, ukázky z knih o Kristu a svatých, veřejné i ilegální přednášky, odpovědi na dotazy posluchačů, interview aj.

Nejvíce překladů Meňových spisů vyšlo ve Francii. Meň vyšel i v angličtině, polštině, ukrajinštině, španělštině a v jiných jazycích. Největší úspěch má jeho zpracování Kristova života *Syn člověka*, a to mezi katolíky, zejména v Latinské Americe. Vypadá to kuriózně, ale Meň sám měl vztah i k těmto zemím, byla to afinita křesťana žijícího ve světovém impériu, přemýšlejícího o činnosti otce Bartolomé de las Casas a dalších španělských misionářů Ameriky. Sám také přeložil román Grahama Greena z prostředí mexické revoluce *Moc a sláva* a napsal k němu předmluvu. Soudíme, že kniha *Syn člověka*, přeložená již do mnoha jazyků, by měla vyjít i v češtině, a my z ní v našem výboru uvádíme ukázkou.

Dnes se často hovoří o tom, že Česká republika patří mezi misijní země. Náš český výbor vznikl s úmyslem přispět k šíření ekumenismu, který je dnes všude, a zejména v Rusku tolik ohrožen. Snažíme se ukázat a přiblížit čtenáři hodnoty Meňovy apoštolské činnosti a autenticky žité pravoslavné praxe. Doufáme, že u křesťanů i u lidí stojících mimo církev najde odezvu hlas tohoto muže, který přes naprosto neuvěřitelné podmínky správně viděl, správně se rozhodoval a věnoval všechny síly službě Kristu, své církvi a lidem.

Jeho nezdar je pouhým zdáním nejen ve vyšším slova smyslu; přes tvrdé a zcela nestoudné odsuzování jsou jeho spisy

vydávány dále ve velkých nákladech, vycházejí i knihy, které vznikly přepisem magnetofonových záznamů jeho přednášek a promluv. Ve farnosti Novaja Děrevňa byl postaven nový chrám podle jeho představ s moderním pastoračním střediskem a knihovnou. Bohužel se temným silám podařilo jako tak často v dějinách jeho vlasti násilně zpomalit chod „dějin“. Meň ale i nadále působí jako apoštol ve své vlasti i jinde a učí přinášet trpělivě, obětavě a ochotně radostnou zvěst lidem s křesťanstvím zcela neobeznámeným, i když žijí v historicky křesťanských zemích.

Františka Sokolová

Předmluva

V neděli ráno dne 9. září 1990 byl sekerou zavražděn otec Alexandr Meň, když vyšel z domova na vlak, kterým měl jet do svého farního chrámu ve vsi Novaja Děrevňa poblíž města Puškino, vzdáleného asi čtyřicet kilometrů od Moskvy.

Alexandr Meň se narodil 22. ledna 1935, tedy v době vrcholícího stalinského teroru, v rodině patřící k moskevské inteligenci. Jeho otec, inženýr chemie, a jeho matka byli Židé. Matka, která konvertovala k pravoslaví, dala dítě pokřtít v téže době jako sebe. Chlapec výborně absolvoval střední školu a poté začal studovat na přírodovědeckém institutu v Moskvě, který byl později přestěhován do Irkutsku. V Irkutsku nedostal Meň koncem studií diplom absolventa, jelikož vedení školy bylo známo jeho náboženské přesvědčení.

Od časného mládí Meň toužil stát se knězem, soudil však, že mu v jeho budoucím povolání bude na prospěch laické vzdělání; jeho ideálem vlastně bylo věnovat se současně náboženství i vědě jako Teilhard de Chardin. Jelikož mu vědecká dráha byla uzavřena, s rozhodností se orientoval na kněžství. Roku 1956 se oženil, v roce 1958 byl vysvěcen na jáhna a v roce 1960 na kněze. Dálkově studoval seminář v Leningradě a potom bohosloveckou akademii v Zagorsku. Jeho přírodovědecké vzdělání stejně jako požadavky kladené sovětským režimem na vědu vedly k tomu, že vztah vědy a víry zaujímá u Meňe důležité místo v jeho úvahách a soukromém bádání, které je však rovněž nerozlučně spjata s jeho prací evangelizační a s pastorační činností.

Meňova pastorační činnost byla už od počátku dílem člověka s vřelým srdcem, vstřícného k lidem a otevřeného všemu, co přináší a tvoří lidský život. Navíc tuto činnost prováděl způsobem účinným a zároveň nenápadným. Charakteristická je pro něho jak příkladná odvaha, tak pozoruhodná opatrnost – v tomto smyslu lze říci, že se beze zbytku řídil radou evangelia

„budte prostí jako holubice a opatrní jako hadi“. Výsledkem této práce nebylo nic menšího než opravdová obnova křesťanského života, života ve farnosti. Jeho činnost velkou měrou přesahovala rámec malých farností, do kterých byl vždy vykázan, a kde byl navíc podřízen svému nadřízenému; vždyť hlavou své farnosti byl jmenován až na konci života.

V čem spočívá tajemství tohoto díla, jakých prostředků užíval při svém apoštolátu? Meň vytvářel malé skupinky, které se věnovaly společné meditaci a modlitbě a v nichž se scházeli noví konvertité. V těchto skupinách bylo vzhledem k pronásledování zapotřebí velké opatrnosti a zároveň bylo nutné předávat víru evangelia druhým: každý, kdo patřil k „duchovním dětem“ otce Alexandra, věděl, že musí udělat vše, co je v jeho silách, aby přispěl ke vzniku nové skupiny, v níž se lidé budou snažit žít jako bratři, kteří si navzájem pomáhají v duchovní i praktické oblasti. A tak se jako jakási duchovní infekce nepřestával šířit vliv křesťanství, a to nejen mezi univerzitní a intelektuální mládeží, ale i v nejrůznorodějších prostředích.

Z duchovního hlediska měly tyto skupiny jeden charakteristický znak: snahu o věrnost pravoslaví, avšak s ekumenickou otevřeností. Členové skupin měli a mají výrazně vyvinutý smysl pro jednotu církvi, zvláště pro základní jednotu církve západní a východní, které jedna bez druhé nemohou existovat. Takový postoj byl v Rusku něčím do značné míry novým.

Vedle tohoto každodenního přímého apoštolského působení tu byla ještě druhá, intelektuálnější forma apoštolátu. V málo příznivých podmínkách a často s velice omezenými materiálními prostředky tvoří otec Alexandr významné dílo. Napsal patnáct knih a stovky článků (mnohé vyšly v Časopise Moskevského patriarchátu /Žurnal Moskovskoj patriarchii/); jeho poslední dílo, svého druhu biblická encyklopedie v mnoha svazcích, zůstává zatím v rukopise. [Vyšla roku 2002 – pozn. překl.] Připomeňme, že značná část Meňova díla vycházela v Bruselu, nejprve pod pseudonymy Andrej Bogoljubov a Emmanuil Světlov. Tyto katechetické a apologetické spisy se točí okolo dvou pólů – Bible a vědy. Tak spatřil světlo světa šestidílný soubor *Hledání Cesty, Pravdy a Života*, dílo, které chce lidem přiblížit neustálé náboženské hledání lidstva. Druhý okruh spisů se týká křesťanské víry: *Syn člověka* (život Kristův) a *Nebe na zemi* (knihy o východní liturgii); tyto knihy jsou psány pro lidi,

kteří neprošli náboženskou výchovou a kterým je třeba převyprávět jazykem dnešní doby věčné poselství evangelia.

V tomto apoštolském díle teologa se nám odhaluje intelektuální odvaha otce Alexandra a jeho přesvědčení, že tradiční křesťanské myšlení dokáže zodpovědět otázky člověka, který prožil intelektuální a morální katastrofu specifickou pro sovětskou společnost. Nám západním čtenářům dávají spisy otce Alexandra vynikající příležitost pochopit dobře to, čím byla a čím do značné míry doposud zůstává sovětská mentalita: nejen dogmata, ale i výchova celého systému; nejen teorie, ale i předsudky občana, který prošel výchovou v Sovětském svazu. Zbavení oficiální stereotypní hantýrky vidíme před sebou reálné problémy sovětského člověka, na něž se otec Alexandr snaží najít vhodné odpovědi. Stojíme tu před úzkoprsostí a dogmaticností, typickými pro sovětský svět.

Dílo otce Alexandra je tedy diptych: přímá pastorační činnost a pastorační činnost intelektuální. Nelze je od sebe oddělit, protože obě vycházejí z téže apoštolské péče. Meň by byl býval schopen vykonat mnohem teoretičtější dílo, kdyby pracoval výhradně v intelektuální oblasti. Jeho dílo je však dílem muže církve: řídí se naléhavostí evangelizační práce.

Bilance této dvojí činnosti je pozoruhodná. Meňův přítel Yves Hamant píše: „Otec Alexandr byl bezesporu největším šířitelem evangelia v současném Rusku. Pokřtil tisíce dospělých i mladých lidí. Nelze zjistit, kolik lidí našlo při četbě jeho knih cestu k Pánu. ... Byl přítelem a někdy také duchovním otcem nejlepších představitelů kultury a vědy v Sovětském svazu.“

Meňova apoštolská činnost se nedala dlouho utajit, nemohla ujít pozornosti představitelů moci; musela je zneklidňovat. První vážné znepokojení nastalo v roce 1970. Příčinou zásahu mocenských orgánů byly patrně Meňovy knihy vydané rusky v cizině, v bruselském vydavatelství Žizň s Bogom (Foyer oriental chrétien): tehdy byl otec Meň poslán do jiné farnosti (Novaja Děrevňa). Další alarm roku 1980 byl již vážnější. Dne 1. listopadu 1979 byl zatčen otec Gleb Jakunin a 15. ledna 1980 otec Dmitrij Dudko. Očekávalo se i zatčení otce Alexandra. Nedošlo k němu díky veřejným i soukromým intervencím jeho přátel na Západě i Výboru na obranu Gleba Jakunina a Dmitrije Dudka.

Avšak perzekuce nastala znovu a bylo velkým překvapením, že otec Alexandr nebyl zatčen v roce 1984. KGB tehdy hledala záminku, aby ho poslala do gulagu. Byl téměř denně předvoláván k nekonečným výslechům. A opět v roce 1986: byl hrubě napadán v sovětském tisku, zejména v deníku Trud. Tehdy poslali z Francie představitelé pravoslavné církve, církví protestantských a církve katolické protestní dopis sovětským představitelům (konkrétně Charčevovi). Otec Alexandr byl velice znepokojen, uvězněn však nebyl.

Zlost sovětských mocipánů byla, popravdě řečeno, pochopitelná, podíváme-li se na věc z jejich hlediska. Ne že by otec Meň byl politický bojovník – to se mu za vinu klást nedalo. Bylo to ale ještě něco horšího: křesťan, který ví, že kompromis mezi komunistickou ideologií a křesťanskou vírou není možný. Toto přesvědčení nebylo proklamováno provokativním způsobem, Meň je však dával najevo svou činností pastorační i spisovatelskou: pevně a nedvojsmyslně odhaloval ubohost a faleš sovětského myšlení, morálky, života. To se nedalo prominout.

Podle oficiální verze má být smrt otce Alexandra chápána jako obyčejný zločin spojený s banditismem. Tato verze je ovšem těžko přijatelná – zmizela jeho aktovka s dokumenty, ale nebyl mu uloupen ani jeho pektorální kříž, ani jiné cenné předměty. V souvislosti s vraždou bylo zmiňováno i integristické a antisemitské hnutí Pamjat', které má takovou pověst, že by bylo nasnadě mu tento zločin připsat. Zdá se však, že je vskutku třeba hledat dále a výše; mnohé tomu nasvědčuje.

Otec Alexandr byl zavražděn sekerou, a to zezadu. V Moskvě je nemálo lidí, kteří dovedou zacházet s revolverem i nožem. Bylo však zapotřebí, aby vražda otce Alexandra byla vraždou ritualizovanou: byl potrestán jako zrádci ve staré Rusi – zbraní, kterou ruský lid používal proti nepříteli, cizinci, okupantovi.

Alexandr Meň byl horlivým ctitelem pravoslaví a byl velmi přísný ve své úctě k hierarchii své církve, k jejím zákonům a její tradici. Současně byl ve svém pravoslaví otevřený, a zvláště byl otevřený katolicismu: věřil se Solovjovem, že může být jen jediná církev na Východě i na Západě, přestože jsou dočasně od sebe odděleny. Nejenže byl otevřen katolicismu, byl také velmi zaujat snahou o znovunalezení židovských kořenů křesťanské víry, jelikož si dobře uvědomoval, že je to jedna z pod-

mínek ortodoxie (v kterémkoli smyslu tohoto slova). Tolik narušujících postojů!

Narodil se právě v době vražedných stalinských čistek a stal se knězem v období vrcholící chruščovovské perzekuce. Byl zavražděn na vrcholu „perestrojky“ – to nám jakoby něco říká o mezích této činnosti, kterou prováděla sovětská moc možná zoufale, zato velice vytrvale pro záchranu režimu a udržení moci. Je-li totiž skutečně pravda, že sovětský občan vidí svobodu, která se mu dává, jako něco pro sebe neslýchaného, potom jde o svobodu, jejíž meze sovětský režim hodlá neochvějně hlídat.

S otcem Alexandrem získalo Rusko opravdu nového mučedníka. Jeho oběť nám znovu připomíná, že ještě dnes se v Rusku může snaha žít naplno podle evangelia trestat smrtí.

François Rouleau SJ
(leden 1991)

Z textů posledního období života

Základní principy křesťanství podle slova Božího a církevní tradice (Credo)

V souvislosti s miléníem křesťanství v Rusku jsem byl často žádán o stručnou odpověď na otázku, v čem spočívají základní principy křesťanství. Nebylo snadné zformulovat je tak, aby člověk nezacházel do detailů církevní dogmatiky a etiky. Proto si můj pokus nemůže činit nárok na zevrubný výklad tohoto tématu. Teze jsou vyloženy pokud možno stručně a zhuštěně a opírají se jen o Písmo. Charakterizoval bych je především jako osobní vyznání víry.

Křesťanství není „ideologie“, abstraktní doktrína či zkosnatělý systém obřadů. Radostná zvěst vstoupila do světa jako dynamická síla, zahrnující všechny stránky života a otevřená všemu, co Bůh stvořil v přírodě i v člověku. Není to jenom náboženství, jež existovalo po dvacet století, nýbrž cesta směřující do budoucnosti (J 14,6; Sk 16,17; 18,26).

I

Křesťan nalézá střed své víry v Ježíši Kristu a Jím poměřuje a oceňuje všecko (Ga 2,20; Zj 1,8).

Chápe zjevení o božském tajemství Trojice jakožto svědectví o lásce Boží a jakožto výzvu k jednotě v lásce (J 3,16; 17,21; 1J 4,8).

Věří, že příchod Bohočlověka na naši zem nebyl jednostranným Božím činem, ale výzvou člověku, aby odpověděl na lásku Boží (Zj 3,20).

Křesťan vidí ve víře nikoli abstraktní přesvědčení, nýbrž úplnou důvěru v Boha, který se zjevil v Kristu (Ř 4,3).

Naslouchá slovu Božímu, které je uchováno v Písmu, ale nevykládá každou řádku Bible do slova a do písmene, zvlášť pokud jde o Starý zákon (Ř 7,6).

Věří, že jeden a týž Bůh se zjevoval v obojím Zákoně. Zjevoval se však postupně, jak to odpovídalo stupni lidského poznání (Žd 1,1–2).

Nežádá od své víry zjevná hmatatelná znamení (Mk 8,11–12), protože má stále na mysli, že veškeré stvoření je samo o sobě zázrak (Ž 18,12).

Odmítá vykládat zlo v člověku pouhou jeho nedokonalostí anebo „relikty animální přirozenosti“ a věří v reálnost metafyzického zla (J 8,44).

Zavrhuje snahy hledat v Písmu anebo u církevních Otců poznatky z přírodních věd, které by se hodily pro každou dobu.

Dívá se na vědecké zkoumání Bible a církevních dějin jako na důležitý prostředek objasnění smyslu Zjevení a konkrétních podmínek posvátných dějin.

III

Křesťan ví, že důstojnost lidské osobnosti, hodnotu života a tvorby ospravedlňuje to, že člověk je stvořením Božím (Ž 8).

Vyznává svobodu jakožto jeden z nejdůležitějších zákonů ducha, přičemž pohlíží na hřích jako na formu otroctví (2K 3,17; J 8,32; Ř 6,17).

Věří, že člověk má možnost získat Ducha Božího. Aby však odlišil toto získání Ducha od chorobné exaltace, posuzuje vše podle plodů Ducha (Ga 5,22–23).

Podle apoštola Pavla hledí na lidské tělo jako na chrám Ducha (1K 6,19), i když nedokonalý v důsledku stavu přírody po pádu. Uznává, že je nutno o ně pečovat (1Tm 5,23), pokud nepůjde přímo o „kult těla“.

Věří, že lidská láska je svatá, je-li spojena s odpovědností; věří v posvátnost rodiny a manželství (Gn 2,18.23–24; Mt 19,5).

V souvislosti s rozhodnutími koncilů pohlíží na manželství a na mnišství jako na rovnocenně „počestné“, pokud se mniš-

ství nepřijme pod vlivem ctižádostivosti a jiných hříšných pohnutek.

Neodmítá dobro, ani když vzešlo od lidí, kteří nejsou nábožensky založeni, zavrhuje však násilí, diktát, nenávisť, i když jsou skryty pod rouškou jména Kristova (Mt 7,21; Mk 9,40; Mt 21,28–31).

Na všechno krásné, tvůrčí a dobré pohlíží jako na to, co patří Bohu, jako na skryté působení milosti Kristovy.

Soudí, že infikování té či oné oblasti života hříchem nemůže být důvodem k tomu, abychom ji zavrhovali. Naopak: boj za nastolení království Božího se má vést v samém ohnisku života.

Ví, že „asketičnost“ evangelia nespočívá ve sklonu k útěku ze světa, nýbrž v duchu nezištného sebeobětování, v boji s „otrocstvím těla“, v uznání převahy nepomíjejících hodnot (Mt 16,24).

Možnost uskutečnit křesťanské poslání vidí ve všem: v modlitbě, práci, tvorbě, účinné službě a mravní kázni.

Nepovažuje rozum a vědu za víře nepřátelské. Poznání osvětlené duchem víry prohlubuje naši představu o vznešenosti Tvůrce (Ž 103; 3Kr 4,33; Ž 88,6).

Je otevřený všem problémům světa; spoléhá na to, že jakýkoli z nich může víra posoudit a najít v něm smysl.

Spolu s apoštolem tvrdí, že svědectví víry ve světě je především svědectvím služby a účinné lásky (1K 13).

Na život společnosti pohlíží jako na jednu z oblastí, kde lze uplatňovat zásady evangelia.

Uznává občanské povinnosti člověka (Ř 13,1), pokud se nepřičí požadavkům víry (Sk 4,19).

Neprohlašuje ten či onen systém vlády za specificky křesťanský. Hodnota systému se měří tím, co dává člověku: účelností a humánností.

IV

Křesťan poznává přítomnost a působení Krista v církvi a také v životě vůbec – i v jeho nejprostších každodenních projevech (viz podobenství Páně, zvláště Mt 6,28–29).

Věří, že církev žije a roste silou Kristovou (Mt 16,18; 28,20).

Věří, že Kristus se zjevuje ve svátostech církve, v jejím posvěcování světa, v jejím učení a službě (1K 11,26; Mt 18,19–20; Ř 6,11; Mt 28,18; L 10,16). Ví však, že ani jediná z těchto po-

dob církevního života nepostačuje sama o sobě, protože Kristus přišel i jako Spasitel, i jako Uzdravovatel, i jako Učitel.

Rozlišuje Tradici (ducha víry a učení) od „tradic“, které představují nemálo folklorních a jiných přechodných vrstev nakupených na náboženském životě.

Má v úctě obřadné formy zbožnosti, nespouští však ani na okamžik ze zřetele, že jsou ve srovnání s láskou k Bohu a lidem druhotné (Mt 21,23–24; Mk 12,28–31).

Věří ve význam hierarchického a kanonického principu v církvi; vidí, že tento princip patří ke struktuře celého fungujícího organismu, který má ve světě praktické poslání (1K 12,27–30).

Ví, že bohoslužebná a kanonická ustanovení se během staletí měnila a že ani v budoucnosti nemohou (a nemají) zůstat absolutně neměnná (J 3,8; 2 K 3,6–17). Totéž platí i o teologickém výkladu pravd víry, který měl dlouhé dějiny a různé fáze objevování (rozšiřování) a prohlubování (například církevní Otcové zaváděli nové pojmy, které v Písmu nejsou).

Nebojí se kritického pohledu na minulost církve po příkladu učitelů Starého zákona, Pána Ježíše a svatých Otců.

Hodnotí všechny nelidské výstřelky křesťanské minulosti (i přítomnosti) – popravu heretiků a podobně – jako zradu na duchu evangelia a faktické odpadnutí od církve (L 9,51–55).

Ví, že Kristovi protivníci (zločinný vladař, vládychtivý velekněz a fanatický stoupenec starých zvyků) nepatří jenom do dob evangelia, ale berou na sebe různé podoby v jakékoli době (Mt 16,6).

Má se na pozoru před autoritářstvím a paternalismem, které nevyrůstají z ducha víry, ale z rysů příznačných pro pokleslou lidskou přirozenost (Mt 20,25–27; 23,8–12).

Rozdělení křesťanů prožívá jako společný hřích a čin namířený proti vůli Kristově (J 10,16). Věří, že tento hřích bude v budoucnu překonán, nikoli však cestou vyvyšování, pýchy, sebeuspokojení a nenávisť, nýbrž v duchu bratrské lásky, bez níž se poslání křesťanů nemůže uskutečnit (Mt 5,23–24).

Je otevřen všemu cennému, co je obsaženo v křesťanských i nekřesťanských náboženstvích (J 3,8; 4,23–24).

Odluku církve od státu považuje za optimální situaci pro víru a vidí nebezpečí už v samotné ideji „státního náboženství“.

Podobu jednotlivých národních církví si cení jako konkrétní

individuální ztělesnění lidského ducha a boholidského tajemství, to mu však nebrání vidět všeobecný charakter církve.

Věkovité kulturní dílo církve nevidí jako chybu, ale jako realizaci darů Božích.

V

Křesťan věří, že dějiny jsou postupný proces, vedoucí přes zkoušky, katastrofy a boj k budoucímu naddějinnému království Božímu.

Bere s rezervou koncepci „nezdařených dějin“, tj. přesvědčení, že pravda Boží utrpěla na světě úplnou porážku (proti tomu mluví Zj 20,1–6).

Věří, že ať přijde den Posledního soudu kdykoli, člověk musí pracovat pro dobro druhých, budovat království dobra, Město Boží.

Věří, že Soud už začal – tím okamžikem, kdy Kristus začal kázat (J 3,19; 12,31).

Na posmrtný stav duše pohlíží jako na přechodný a nedokonalý stav, který bude v budoucnu doplněn všeobecným vzkříšením a proměněním (Da 7,13; J 5,28; Ř 8,11; Zj 20,11–15).

Ví, že království Boží, které přijde, může už dnes být „mezi námi“ (L 9,27; 17,21).

(konec osmdesátých let, poprvé publikováno 1989)

Výzva

Ze všech koutů země jsou slyšet varovné signály. Výkřiky o pomoc. Hrozba smrtelné nemoci visí nad světem. Nad naší zemí. Nad našimi dětmi. Nad celou naší budoucností.

Nepřejdeme-li nyní od slov k činům, propásneme v nejbližší době šanci: Povstane národ proti národu a království proti království, bude hlad a zemětřesení na mnoha místech (Mt 24,7).

Není to poprvé, kdy se naplňují hrozivá proroctví Bible. Člověk dostal možnost volit ze dvou cest. Hled, předložil jsem ti dnes život a dobro, i smrt a zlo (Dt 30,15). Příliš mnozí dali bohužel přednost cestě smrti a zla.

Na konci dvacátého století si nyní můžeme přečíst stejná prorocká slova, která jsou v Bibli, i v knize dějin. Znovu a znovu nás poučují, že zlo se mstí samo sobě.

Násilí na lidech, na jejich vůli a svědomí rodí zrádce, udavače a otroky. Války, teror a bezpráví vyhubily celé národy, ničily jejich ducha, kulturu a mravní základy.

Byli jsme varováni.

Boží slovo dávno předpovědělo, kam vede tyranství a šovinismus, konzumní přístup k životu a nelidskost, nevíra a dábelská pýcha.

Přesto jsme se nevzpamatovali. Nepochopili jsme nutnost pokání.

Teď na nás číhá další nepřítel. Nepřítel vnitřní.

Jmenuje se NEZODPOVĚDNOST a LHOSTEJNOST.

Ze Stvořitelovy vůle je náš život postaven tak, že nás navzájem spojují tisíce pout. Člověk předává druhému člověku znalosti, tradice, výsledky práce, víru, lásku a samotný život. Na základě stejného zákona se lidé mohou stát také šířiteli nákazy zlem.

Všichni jsme tak odpovědní jeden za druhého. Lhostejnost je tedy zločin a hřích.

Nezodpovědnost, odmítnutí myslet na bližního je hřích proti Kristovu přikázání, které vyžaduje přemáhat umrtvující egoismus. Evangelium nás varuje: nebudeme-li činit pokání, neponeseme-li plody pokání a neodvrátíme-li se od cesty sebelásky, staneme se nakonec obětí slepých destruktivních sil (L 13,4–5).

Co jiného než lhostejnost a nezodpovědnost vedly k pošlapání všech norem, Božích i lidských?

Kde jinde hledat příčinu apokalyptických hrůz v SemipalatinSKU, Černobyli a na dalších místech? ...

Dnes se obracím s prosbou a výzvou k těm, kdo se rozhodli léčit lidi.

Obětaví pracovníci a služebníci ušlechtilé vědy, kteří pracujete pod křesťanským znamením, znamením kříže!

Lépe než druzí znáte rozsah tragédie, lépe než jiní chápete, jak blízko jsme u okraje propasti. Zlověstná epidemie nabírá na rychlosti. Ještě chvíli a její následky budou nezvratné.

Vy také dobře víte, že kvůli krizi celé naší ekonomiky trpí naše země kritickým nedostatkem jednorázových jehel.

Naštěstí se najdou lidé a organizace u nás i v zahraničí, kteří dělají všechno, co mohou, aby zastavili blížící se záhubu.

Naše naděje je v pomoci Boží, která se uskutečňuje prostřednictvím milosrdných duší a milosrdnými rukama.

Naši odpovědi na pomoc by měla být nejen vděčnost, ale i plné uvědomění si našeho dluhu, který leží na nás.

Mezi pracovníky ve zdravotnictví je mnoho věřících. Obracím se k nim: zapřísahám vás pro jméno Boží, abyste neporušovali pravidla, která je nutno dodržet při použití jednorázových jehel. Jejich opětovné použití ohrožuje životy lidí, dětí. A vy to víte.

Kdybyste byli v pokušení porušit zákon, ať ve vašem srdci hlasitě zazní hlas svědomí, které do nás vložil Bůh. Vzpomeňte si v tu chvíli, že vám byly svěřeny nástroje života a smrti.

Obracím se k těm, kteří se nehlásí k žádnému náboženství. Vždyť vy jste také stvořeni k obrazu Tvůrce, on i vám dal ducha a svědomí. Všichni se budeme zodpovídat za své bratry a sestry. Za děti.

Příliš dlouho jsme pošlapávali pravdu, víru a milosrdenství.

Sklidili jsme hroznou úrodu zločinů, drog, šílenství a nenávisť. Úrodu bídy a nemoci.

Opakuji, že nás před tím vším varovalo Boží slovo.
Už nemůžeme dál pokoušet osud.
Teď je doba poslední zkoušky.

(1990)

Obavy, naděje, plány

Znepokojuje mne inertnost – setrvačnost, netečnost. Existuje inertnost fyzická, biologická (v přírodě má obrovskou sílu). Je však také inertnost psychofyzická, sociální. Po desítky let dopadaly těžké rány na život, víru, na lidské vědomí; celé generace jsou zmrzačené. A tohle všechno se nedá vyléčit v jediném okamžiku, jako když se mávne kouzelným proutkem. Dokazuje to úporná nechuť, odmítání přijmout pravdu o naší minulosti, a to nejenom u lidí starších, kteří by se kvůli tomu museli rozloučit se svými starými iluzemi; je tady i hodně mladých, u nichž se nečekaně projevují sklony k totalitnímu myšlení a cítění. Právě tohle mne znepokojuje: ta inertnost zla, inertnost gigantické sociální nemoci. Lidé se dívají na „perestrojku“ jako na všelék, který od nich nevyžaduje žádné úsilí. Jako by se jen otočením vypínače – „*Fiat lux!*“ (Budiž světlo!) – dostalo všechno do pořádku, jak to má být. Byla vyhlášena pravda, odhalena nepravda; a že dům zpustošili, vyhodili do povětří a vykradli, na to se zapomnělo?

Nyní se lidé obracejí na nás, na církve: „Vy máte takové duchovní poklady, čekáme na ně!“, nechtějí ale slyšet, že také náš dům (církve) byl rozkradený, zpustošený, že poklesl a byl dlouhou dobu neobydlený. Často se u nás mluvilo o tom, jaké následky měla válka, hlad. Dnes žijeme v době následků nesmírné patologie dějin. A tyto následky existují podnes: v lidských duších, v pracovní morálce, v rodině, ve vědomí, na ulici. ...

Mé naděje jsou čistě mystického rázu, já totiž přes to všechno věřím, že síly dobra zvítězí. Jsem přesvědčen, že síla zla se opírá o naši zbabělost a tupost a že na ní staví. Ale je pro mne útěchou, že během celé té éry zločinů se vždy našli lidé pevní, spravedliví, mučedníci, jako byli například arcibiskup Luka Vojno-Jaseněckij, psychiatr Dmitrij Ivanovič Melechov či Andrej Dmitrijevič Sacharov. To je záruka, že ducha

nelze porazit a že se temné přízraky dříve či později stejně rozplynou.

Opakuji vždy slova Alberta Schweitzera, která se velice hodí na dnešní dobu: mé vědění je pesimistické (to dnes snad nemusím vysvětlovat), ale má víra je optimistická. Tento optimismus nečerpám z faktů, pouze z přesvědčení o tvořivém, božském původu dobra. Zlo je karikatura Božího stvoření a všechno, co lidstvo trápilo – totalitarismus, fanatismus, šovinismus, úzkoprsost, pokrytectví, lenost, nadutost, nechuf k práci a ochota spíše k nějakému šikovnému přerozdělování –, to všechno nakonec splaskne jako mýdlová bublina. Ač existovaly tyto choroby po staletí a vždycky se znovu objevují, stejně jsou mrtvé. Dnes, kdy napětí v naší společnosti dosáhlo bodu téměř kritického, nechci, aby si lidé mysleli, že mám nějaké iluze. Já jsem člověk bez iluzí; věřím však, že nám Prozřetelnost Boží nedá zahynout. A vyzývám každého, kdo má v srdci jiskru Boží, aby stál pevně a nepodléhal zděšení a panice; my všemi těmito úskalími nakonec projdeme, jsem o tom přesvědčen. Všechno už bylo: viděli jsme války, katastrofy; a tūmhle my projdeme také. Nakonec bych chtěl říci, že vnímám tyto bolesti jako bolesti k porodu, a to nikoli jakéhosi nového světa – to by byla fikce, nýbrž prostě ke zrození normálního lidského života, o který jsme byli připraveni.

(asi konec osmdesátých let)

Přednášky a besedy

O úloze církve v dnešním světě

Přemýšlíme-li o úloze církve v současném světě, ve společnosti, v Sovětském svazu nebo prostě tam, kde je většina obyvatel pravoslavných, vzniká složitý a podle mne nepříliš radostný obraz. V různých vrstvách společnosti je přítomna hluboká, stále rostoucí potřeba duchovních hodnot, potřeba hledání a rozumového pochopení víry, která je rozšířena mezi všemi lidmi. Nemůžeme říci, že se u nás rozšířil ateismus. U nás zakořenilo náboženské ignoranství nejhrubšího zrna nebo pohanství, ale zůstala touha po něčem vyšším, zůstalo směřování k duchovním věcem. Odpověď na tuto touhu dává církev, protože církev je nástrojem Ježíše Krista, je nástrojem křesťanství. Musí hlásat to, co nám dal Ježíš. Musí pokračovat v jeho životě na zemi – v jeho kázání, službě a působení prostřednictvím svátostí. Přítomnost církve musí být přítomností Ježíše ve světě.

Pokud se zeptáme upřímně sami sebe, zda se přítomnost křesťanů podobá přítomnosti Ježíše ve světě, pak musíme samozřejmě upřímně odpovědět, že nikoli. Velmi dobře chápu, že mnozí z nás, zvláště konvertité, jsou v zápalu obhajování církve schopni mluvit o nevěřících v těch nejčernějších barvách a slovo „věřící“ budou považovat za ekvivalent světla, ale takové zjednodušení je možné pouze při ohnivé polemice, je to určitá psychologie boje: „černá“ – „bílá“, „naši“ a „cizí“, tito jsou všichni špatní, a tamti jsou zase dobří.

Myslím, že se musíme na problém podívat důkladněji a přiznat si, že církev, tedy my křesťané, nereaguje v dostatečné míře na požadavky společnosti ve směrech, o nichž jsem už mluvil: v hlásání radostné zvěsti, svědectví a přítomnosti. Asi jediné, co do určité míry existuje, je přítomnost [církve ve světě], protože eucharistie se neztratila, i když se mezi věřící a svátosti postavila vlivem historického vývoje spousta překážek.

I nádherná estetická obřadní forma, do níž je přítomnost Boha zahalena a která člověku pomáhá, je – mírně řečeno –

na horší než průměrné úrovni. Obřady a umění byly už od Starého zákona neoddělitelnou součástí Božího zjevení, člověk do nich vkládal veškeré své umění, talent a lásku k tomu, co je krásné. Když obejdete moskevské chrámy, uvidíte, že mnohé mají výzdobu malovanou břídíly podle francouzských a německých obrázků z konce minulého století, uvidíte chrámy s nesourodým množstvím ikon, kde nádherné staré ikony visí vedle úplně nemožných obrazů. Zvenku se sice chrámy začínají opravovat, ale uvnitř vypadají stále bídně, i bohoslužby potřebují vylepšení. Pouze v několika málo chrámech můžeme vidět a slyšet bohoslužbu v jejím církevně estetickém obalu.

Navíc se do církve a jejího života vloudily nejrůznější lidové zvyky, které ničí církevní estetiku. Nebudu je teď vyjmenovávat, všichni víte velmi dobře, o čem mluvím; stačí si zajít do libovolného chrámu a hned vás udeří do očí a vadí vám tam. Jak se to mohlo stát? Jak jsme mohli dospět do takového stadia? Obecně je to typické pro celý Východ, celé východní křesťanství se vyznačuje poklesem stavu náboženského života. Mnozí tvrdí, že ponižování církve je jakoby ponižováním Krista. V určitém ohledu mají jistě pravdu. Tam, kde církev trpí nebo kde křesťané nesou na svých bedrech břemena těžkých podmínek, tam je poníženy Kristus.

Když Sergij Radoněžskij sloužil liturgii s dřevěnými nádobami a v oděvu z pytloviny, byl to Kristus poníženy. Ale tam, kde by chrámy mohly být stánky církevní krásy, se z nich stalo něco pomalovaného, ani nevím, jak to nazvat... Přitom nejde o primitivnost, máme přece archijereje, kněze dohlížející na farnosti, máme o tom představy, knihy a tradice; to není Kristus poníženy, ale prostě nezáměr a lhostejnost a je jasné, odkud to pramení. Tady nemáme právo mluvit o ponížení Krista, ale měli bychom mluvit o našem ponížení vlastní víry v jejích vnějších projevech. Je to charakteristické pro východní křesťanství. Nikdy jsem nebyl v Jeruzalémě, ale slyšel jsem o něm mnoho vyprávět od lidí, kteří tam byli, viděl jsem mnoho fotografií a filmových záběrů, hodně jsem o tom četl – nikde se toto ostudné ponížení víry neprojevuje tak intenzivně jako v Izraeli. Jako by tam začínala křížová cesta církve. Boží hrob je největší křesťanská svatyně – a ponuře se nad ním tyčí obludná budova.

Zato paláce a domy šlechticů a církevních hodnostářů vypo-

daly lépe než tyto hrubé provinciální pokusy o jakýsi pseudostyl. Je to snad osud, protože když se v poslední době stavělo, opět se to nedařilo, v Nazaretě byl postaven nový chrám na počest Vtělení a zase se nepovedl. Je zřejmé, že Východ, místo zrození naší církve, je zrcadlo stavu křesťanství. Nikde tak nekypí vášně rozdělení [křesťanských církví] jako u Božího hrobu, jako by tam ďábel nutil křesťany, aby se napadali, a ukazovali tak muslimům, židům a nevěřícím ostudný obraz vzájemného nepřátelství. Zde a dále v událostech, které zažil křesťanský svět, máme odpověď na otázku, jež často trápí svědomí křesťanů, ať už pravoslavných, katolíků, baptistů, nebo protestantů: proč Bůh nevede církve po snazší cestě? Proč měla tak málo úspěchů v průběhu staletí?

Neříkal bych tak kategoricky, že církve je málo úspěšná, myslím si, že Boží království postupuje pořád stejně, ale zrada Božího zákona se vždy trestala, vždy za odpadnutí přišla odplata. A nepovažujme to jen za nějaké zastaralé myšlenky Starého zákona. Vzpomeňme si na Ježíšova slova o Jeruzalémě, kdy řekl: „Kdybys poznalo čas svého navštívení... Kdyby se Sodoma a Gomora obrátily, stály by dodnes...“ atd. Ježíš spojuje osudy národů, měst a civilizací s jejich duchovním a mravním stavem. Pád Byzance, Alexandrie, carského Ruska a dalších středisek křesťanství přináší nejen mučednictví věřících, ale je to také varovný prst Boží, poukaz na to, že šli špatnou cestou, cestou, na níž bylo více zla než dobra, jinak by Bůh tato ohniska víry zachoval. Stále mluvím o minulosti, ale mám jeden cíl – odpovědět na otázku, jak jsme dospěli k současnému stavu u nás.

Rusko je součástí východního křesťanství, přijalo víru z Východu a nese v sobě kladné a záporné aspekty této formy poznávání evangelia. Když padla stará apoštolská střediska, stalo se Rusko jednou z nejdůležitějších opor pravoslaví. Nyní je podle počtu věřících dokonce na prvním místě. Ale co se to dělo v ruské pravoslavné církvi? Jak to, že se tato země stala prvním státem s masovým ateismem?

Možná se budu opakovat, když řeknu to, co všichni vědí: znovu připomínám, že přijetí křesťanství v Rusku před tisíci lety bylo přijetím celého systému, celé civilizace. Kyjevská knížata přijala křesťanství s celou byzantskou tradicí, s řečtinou, s ikonami, liturgií a spoustou dalších věcí. Víme, že se v Kyjevské Rusi všechny ikony nadepisovaly řecky, duchovní byli řeč-

kého původu a ruská církev byla filiální součástí řecké církve. Když křesťanství přineslo civilizaci do Kyjeva, bylo mimořádně účinné, protože přinášelo nové mravní hodnoty a nový způsob duchovního života, který mohl mezi lid přirozeně proniknout jen postupně. Církev tehdy měla vystupovat (nyní mluvím o církvi jako o křesťanské hierarchii) podle západní terminologie jako „církev učitelka“, jako neustálá vychovatelka národa. Není pochyb o tom, že to skutečně dělala.

Když si pročtete práce Sergeje Solovjova, Vasilije Ključevského a dalších historiků, uvidíte, kolik toho pro vzdělávání Ruska, zejména v období Kyjevské Rusi, církevní hierarchie, a zvláště kláštery udělaly. Ale jak víte, situace se potom výrazně změnila vinou tatarské nadvlády a vzestupu moskevského knížectví. Představitelé církevní hierarchie, duchovenstva a mnišství chápali, že pro zemi je nejdůležitější sjednocení a vytvoření národního ohniska, aby se mohla osvobodit od cizí nadvlády. Všichni věnovali mnoho sil ušlechtilé práci pro vlast. Metropolita Alexij samozřejmě pracoval na osvětě národa, přeložil Nový zákon do církevní slovanštiny, ale celkově vzato to bylo období hlubokého úpadku, zpustnutí; mělo se znovu začít s misionářskou činností, do toho se však nikdo nepustil. Úsilí církevních hodnostářů se v podstatě omezilo na podporu moskevského knížete. Z lidského pohledu by se tato práce pro vlast dala ospravedlnit i duchovně, pokud by to monarchie, jež vznikla společným úsilím církve a dalších společenských sil, bývala dokázala ocenit a odměnit církev. Ale monarchie přijala křesťanství jen jako jeden z prostředků své vlády a udržení své moci. Když patriarcha Filaret dosadil na trůn svého syna, panovník ho ještě poslouchal, protože to byl jeho syn, ale další car už kritiku patriarchy Nikona poslouchat nechtěl.

Patriarcha Nikon byl tvrdý a vášnivý člověk a jistě chyboval, nicméně nelze popřít, že nechtěl připustit, aby se z církve stal nástroj státní moci. Obviňují ho, že byl papeženec, ale to už je minulost. Důležité je, že Alexej Michajlovič patriarchu sesadil a dosáhl toho, že církev se stala nástrojem moci. Tento proces, jak všichni víte, dovršil Petr I. Od té doby proběhly v ruské církvi otřesné změny. Oficiálně, na papíře s podpisem nejvyšších duchovních, byla jako hlava církve uznána carevna, tedy Kateřina. Car se stal jakoby duchovní osobou, mohl zakazovat nebo povolovat církevní sněmy, tj. veškeré zrůdnosti takzvané-

ho konstantinovského období v osmnáctém a devatenáctém století, a dokonce i ve století dvacátém bujně kvetly jako karikatura církve, zatímco i duše církve se stala poslušným nástrojem státu. Všichni schopní duchovní byli odklizeni nebo odesláni do vzdálených provincií a pouze ti, kdo s křížem v ruce žehnali nevolnictví a vychvalovali cara, ti, kdo trvali na tom, aby se jméno Boží psalo s velkým písmenem a jméno cara v bohoslužebných knihách čím dál většími písmeny, zůstávali na svých místech. V očích inteligence byli duchovní a církevní hodnostáři hluboce zdiskreditováni. Inteligence měla také své chyby, ale pro nás je teď zajímavější podívat se na chyby církve.

V ruské církvi vždy existovaly živé proudy. O tom vypovídají zástupy svatých, asketů, teologů, kazatelů a spisovatelů. Ale musíme přiznat, že měli mimořádně těžký život. Když řekneme Optina pustýň (Optinský klášter), neříkáme nic o tom, že optinští starci byli vždycky pronásledováni biskupy, posíláni do vyhnanství, osočováni jako zpuštělci a považováni za podivíny. Víme, že nejlepší náboženští filozofové byli v devatenáctém století zakázáni, jejich knihy nesměly vycházet.

Všichni byli zakázáni – Chomjakov, Vladimir Solovjov i Čaadajev. Můžeme jmenovat kohokoli, zprava nebo zleva – Leontjeva nebo opět Čaadajeva –, všichni byli jakoby v opozici, všichni byli nepohodlní, protože měli vlastní názory. Taková byla církev, kterou maloval Perov na svých obrazech. Nebylo to rozhodně ve zlém úmyslu, Perov byl pravoslavný a zachytil to, z čeho mu bylo špatně. Taková církev nemohla ani svědčit, ani opravdově kázat Boží slovo. Kázání se v ruské církvi začalo obnovovat až koncem devatenáctého století. V polovině devatenáctého století za patriarchy Filareta kázali jen biskupové a kněží v zemi s mnoha miliony obyvatel mlčeli. To znamená, že lidé neslyšeli Boží slovo, lid, který byl převážně negramotný, neslyšel ani mluvené slovo. Sociální úloha církve se stále omezovala, duchovní na tom byli tak špatně, že v některých vesnicích žili kněží jako chudina – měli mnoho dětí a kousek půdy, na níž živořili. Dusili se pod tlakem nadřízených, stačí si přečíst Leskovovu knihu *Soborjaně (Duchovenstvo sborového chrámu)*, kde je tato situace barvitě popsána.

Po demokratických reformách v šedesátých letech devatenáctého století začalo určité obrození, které s obtížemi postu-

povalo, a ve dvacátém století se začaly objevovat aktivní osobnosti, zčásti i v čele Synodu, například metropolita Antonij (Vadkovskij), lidé, kteří chtěli bojovat za nezávislost církve. Boj směřoval k odluce církve od státu. Mnozí mluvili o nutnosti osvobození církve od státního poručnictví.

Vladimir Solovjov dokazoval, že násilné pravoslaví je nejhroší nepřítel církve. Když byli lidé přijímáni do zaměstnání, bylo od nich vyžadováno potvrzení o svatém přijímání, když kruté pronásledovali starověrce a využívali církev k libovolným cílům, podobalo se to všemu, jen ne svědectví. Je pochopitelné, proč se v Rusku tak bouřlivě rozvíjely sekty. Jen se objevily, a během krátkých dvanácti let – od roku 1905 do roku 1917 – se rozšířily neuvěřitelnou rychlostí a vysvětlovalo se to nejrůznějším způsobem. Rusku hrozilo, že celá země se stane sektářskou. V známém románu Andreje Bělého *Stříbrný holub* k tomu jakoby symbolicky dojde: intelektuál hledající pravdu přichází k sektářům a vidí před sebou obraz provinční církve, kde kněz zabíjí mouchy. Jedno vyplývá z druhého. Nemáme sice právo to nyní říkat, ale když ruskou pravoslavnou církev postihla katastrofa, byla to do jisté míry tatáž Nemesis jako v případě vojsk Mehmeda II. u hradeb Cařihradu. A Karlovacký sněm ukazuje, jak bylo vyšší duchovenstvo na změny nepřipravené. Po staletích propojenosti se starou státní mocí se od ní teď nechtělo oddělit, a proto k nové moci zaujímal naprosto nesmyslný postoj: buď hloupé ideologické odmítání, nebo pokusy udělat z ní stejného pána, jakým byla carská moc (nejprve obnovovatelé – „obnovlenci“ – a pak jejich nástupci).

Schválně jsem teď mluvil jen o temných stránkách, protože jen ty nás mohou přimět k tomu, abychom se zamysleli a neoddávali se nostalgickému nadšení z minulosti. Dobrého toho o nás už bylo řečeno velmi mnoho, ale my teď mluvíme o tom, že se musíme umět kát a dívat se do minulosti, činit pokání jeden za druhého. Kdyby šlo jen o dějiny, vypadalo by všechno jinak. Těžko se teď můžeme kát za lidi, kteří žili před mnoha tisíci lety, nikdo se necítí spoluvinen s egyptským faraonem ani s Jozuem, to vše je nekonečně daleko. Nejde jen o časovou vzdálenost, ale i o vzdálenost náboženskou, mravní a lidskou. Avšak to, co se událo na začátku dvacátého století, ve století šestnáctém nebo devatenáctém, to je ještě pořád stejná civilizace, v níž žijeme i dnes, i dnes jsou nám blízcí spisovatelé,

kteří tehdy psali, malíři, kteří tehdy tvořili, filozofické a politické ideje, jež tehdy ovlivňovaly život. Veškeré propletence sil, které máme v Rusku dnes, mají počátek v minulosti. Saltykov–Ščedrin dokázal naprosto přesně popsat budoucnost, všechno předvídal už tehdy.

Jeden vynikající současný spisovatel se zeptal zasněženého novináře: jak je možné, že se pravoslavné Rusko stalo státem s masovým ateismem? Dostal následující odpověď: Církev neplnila úlohu, kterou jí dal Bůh, tj. hlásání Božího slova, svědectví a zpřítomňování [Boha v životě]. Když teď mluvíme o budoucnosti a ptáme se, co od nás Bůh očekává ve zbývajícím čase, jak odpovíme? My, tedy církev, bychom se nyní měli zabývat především těmito třemi body.

Kázání znamená, že musíme najít společný jazyk se současnými lidmi, abychom se s nimi na jedné straně zcela neztotožňovali a na straně druhé abychom se od nich neoddělovali zdí archaičnosti. Znamená to, že všechny otázky, které nám klade evangelium, si musíme položit znovu, jako bychom je znovu objevili.

Svědectví znamená, že musíme vyřešit životní úkol – najít své místo v životě, a to nikoli místo v obyčejném významu slova, ale svůj vztah ke všem životním problémům. To jsme ještě nevyřešili.

Přítomnost znamená, že se máme neustále učit, jak se modlit, a stále prohlubovat zkušenost svátostného života, aby naše svědectví nebylo svědectvím ideologie, ale svědectvím o živé Boží přítomnosti v nás.

Myslím, že v těchto třech bodech jsou plně obsaženy úkoly pro budoucnost. Někdo by se samozřejmě mohl zeptat, jak má církev reagovat na společenské jevy našeho života apod. Můžu jen odpovědět: tohle se od nás nijak zvlášť nevyžaduje. My máme plnit jen tři výše uvedené body. Všimněte si, že proroci dříve často mluvili o politických událostech své doby, ale Ježíš o nich nemluvil nikdy. Mluvil o tom, co se vztahuje ke každé době. Takže my musíme zároveň žít v současnosti a zároveň současnosti nepatřit. A co když se vás zeptají: co tedy budete dělat pro současnou společnost? Na to se vás zeptá tradiční věřící, disident, člověk angažovaný ve společenském životě i uprchlík. Všem dáváme stejnou odpověď: pokud budeme svědčit o Ježíši a o evangeliu, pokud budeme žít v jeho duchu,

budeme se v určité míře účastnit jeho záměrů a jeho záměrem bylo nikdy neopustit tuto zemi. Kristus to uskutečňuje i bez člověka, ale chce, aby to probíhalo také za spolupráce člověka. Takže budeme pracovat spolu s ním. Tím bude naplněno i vše ostatní, takže pro společnost to bude znamenat jen dobro.

Moc církve

Když mluvíme o moci, kterou Pán zanechal církvi, musíme především vyloučit a zcela škrtnout možnost, že by šlo o moc podobnou moci pozemské. Zapomeňme nyní na to, že církevní orgány ve středověku i v novověku se někdy podobaly státním orgánům a vládly, jako vládnou baroni, knížata, císařové, diktátoři a prezidenti. Moc církve má zcela jiný ráz a s pozemskou mocí se vůbec nedá srovnávat.

Když Pán říká „kdo chce být první, ať je služebníkem všech, nedávejte si říkat páni, učitelé nebo otcové, nebudete vládnout“, znamená to, že zásadně odmítá moc církve ve společnosti.

„Ať je služebníkem všech“ – i papež musí ve svém titulu mít označení „služebník služebníků Božích“, tj. je služebníkem všech, byť jen formálně, ale je to jeho poslání. Tato poznámka je nutná hned na začátku. Církevní moc nesmí být despotická, tyranská a úřednická, ale v průběhu dějin se právě takovou stávala. Ale vždy zůstával ideál a ve jménu ideálu probíhala neustálá obnova, ideál vždy osvěcoval cestu. Každé pokřivení zůstává pouhým pokřivením. Máme kritéria, jimiž je můžeme změřit.

Proč byl vybrán Petr? Za prvé, apoštolové byli vybráni z lidí nízkého společenského postavení, a máme všechny důvody se domnívat, že to bylo úmyslné. Pak přišel Pavel, přišli vlivní a vzdělaní lidé, a potom i mocní. Už za apoštola Pavla byl korintský správce financí křesťan, člověk s významným postavením, jehož jméno je vyryto na pomnících nalezených v Korintě a objevuje se v dopisech. Z toho vyplývá, že Ježíš si vybíral především lidi bez společenského postavení, kteří neměli

společenské uznání a úctu, neměli žádné čestné místo ve světě, lidi „nevzdělané a prosté“, jak o nich píše Skutky apoštolů. Přesto i mezi nimi by mohl mít největší autoritu celník Matouš, který byl pravděpodobně vzdělanější než ostatní, nebo mladý Jan, který se znal s veleknězem; pravděpodobně nebyl obyčejný rybář a měl určitý majetek.

Vybrán byl Petr. Skrývá se v tom tajemství jeho duše, protože Pán řekl: „Blahoslavený jsi, Šimone, protože ti to nezjevilo lidské tělo a krev, ale Otec v nebesích.“ Když Petr uviděl v Ježíšovi Mesiáše, bylo to prozření. To, že stojí vždy v čele, je svobodná volba; nesmíme se domnívat, že byla podmíněna faktory, které bychom znali. Bůh vzal člověka nevzdělaného a prostého a ustanovil ho proto, aby bylo jasné, že církev se nezrodila díky energii, talentu, vzdělání a dalším dodatečným kvalitám prvních kazatelů, ale z Ducha svatého.

Konfucius hledal od začátku své činnosti nějakého příznivě nakloněného panovníka, protože chápal, že se musí opírat o reálnou státní moc. Buddha byl sám princ, Platón také hledal politickou oporu.

Ježíš svým následovníkům nedává žádnou politickou oporu, nemají žádnou politickou ani ekonomickou váhu, a proto se v nich projevila Boží síla. Ježíš postavil církev na víře prostých lidí, aby nikdo, ani ten nejposlednější vyvrhel, nemohl říci: no jo, to byli apoštolové. Ne, apoštolové byli chudí, bezmocní, neurození a bez nějaké zvláštní moudrosti. To neznamená, že aby byl člověk křesťan, musí být hlupák. Pak přišli i chytří lidé, vzdělaný Pavel. Ale na počátku byli právě tito lidé, aby se nikdo nemohl vymlouvat na svou neschopnost, na nízký společenský původ a neřekl: to není nic pro mě. Přitom všechno začíná Ježíšovým životem, který nebyl nijak mimořádný. Pochopte, když se řekne, že nějaký jogín se nadechne desetkrát za den a sní hrst rýže, tak to někomu připadá nádherné, ale hned ho to posune mimo hranice normálních lidských měřítek. Lidé říkají, že je to krásné, ale není to pro ně. O Ježíšovi nemůže nikdo říci, že to není pro něho. Přišel Jan Křtitel, byl asketa, postil se a říkali o něm, že je posedlý. Přišel Ježíš, jí a pije a zase se lidem nelíbí, ale Ježíš zdůrazňoval, že žije úplně obyčejně. To ještě nedává odpověď na všechny otázky. Hlavní otázka zní: církev na sebe jakožto rodina, kterou Ježíš založil na zemi, bere nevyhnutelně – když se rozrůstá – společenské

formy a funguje samozřejmě jako společenství. Ve společenství začínají stejně jako v organismu působit základní funkce. Apoštol Pavel uvádí analogii z přírody, říká, že tělo má různé orgány, orgány mají různé funkce, a stejně je tomu v církvi – cožpak jsou všichni apoštolové a učitelé, cožpak mají všichni dar uzdravování a mluvení? Aby mohlo existovat společenství, musí mít strukturu, musí být diferencované a podle stupně růstu se odlišují instituce církve.

Dřív než vznikne struktura, působí určité tajemství: když my jako služebníci neseme pravá slova evangelia, nejsou to naše slova, ale jeho slova: „Kdo vás poslouchá, mě poslouchá.“ Jsou tu samozřejmě rozdíly. Napadá mě spousta věcí a nemohu říkat všechno. Tehdy jistě tohle tvrzení neplatí. Ale pokud naše služba koresponduje s evangeliem – vždycky můžeme vědět a cítit, v jaké míře odpovídá evangeliu –, pak to platí, protože Ježíš nám jakoby přislubuje, že skrze nás se bude všechno uskutečňovat. Ježíš chce v tomto světě působit. Říká: zůstávám a budu konat. Ano, bude jednat, ale naším prostřednictvím. Z toho plyne, že my všichni jsme obdrželi moc Božích služebníků, Ježíšových služebníků, kněží, jak o tom píše apoštol Petr: Jste rod vyvolený, královské kněžstvo, lid patřící Bohu. To znamená, že my všichni jsme zasvěceni Bohu. Pak přichází funkční rozlišení uvnitř organismu církve.

Teď se budeme zabývat významem formulace „svazovat a rozvazovat“. Je to starobylý obrat a znamená stanovy nebo usnesení. Vzniká přirozeně otázka: co když nějaké usnesení není v souladu s evangeliem? Pak automaticky ztrácí platnost, ztrácí vnitřní milost, protože to nejsou Ježíšova slova, nejsou to slova, jež by Ježíš řekl prostřednictvím biskupa, arcibiskupa nebo kohokoli jiného. Pak jsou to jen jejich slova. Přesto se slova musejí uchovávat při životě prostřednictvím lidí, protože samotné knihy nestačí; vždyť každý z vás ví, že existuje zvláštní síla, která předává slovo od srdce k srdci. Knihy mají své výhody, ale i nevýhody, protože jsou věci, které nelze předávat jen na papíře. Proto Ježíš nic nenapsal. Nepsal, aby zabránil pozdějšímu zbožšťování litery. Nevybudoval církevní organizaci s přísně stanovenou strukturou, proto se dodnes hádají katolíci, pravoslavní a protestanti, jak církev organizovat.

Katolíci se domnívají, že církev je třeba budovat jako jednotný organismus s jedním pastýřem v čele, pravoslavní zase tvrdí,

že každý národ má mít svého pastýře, a protestanti jdou ještě dál: podle nich by každé společenství mělo být víceméně partyzánské. Ale Ježíš nezanednal své pokyny jako nějaké stanovy, abychom takové stanovy nekanonizovali, aby nevznikl kult stanov, protože ty mají i svou lidskou stránku. Ani Písmo svaté nám Ježíš nezanednal. V muzikálu *Jesus Christ Superstar* zpívají učedníci: přijde čas a napíšeme evangelium – to je parodie! V Bibli nenajdete místo, kde by Ježíš řekl: jděte a napište evangelium. Ne, Ježíš řekl: „Jděte a uče“, což vůbec neznamenalo, že mají psát. „Toto číňte na mou památku“, tedy slavte eucharistii. Nic víc, žádná další nařízení nezanednal, říká jen: „Nebudte jako pohané“, kde vládou králové, „u vás ať je každý služebníkem všech.“ Všechno ostatní se vyvíjelo přirozeným procesem, evangelium jsme potřebovali, skrze ně působil Duch svatý, a další věci jsme také potřebovali. Všechno se přirozeně v průběhu dějin nakazilo tradicí starších. Tradice starších je ten nejnebezpečnější nepřítel. Ježíš málokoho kritizoval, ale tradici starších a farizeů ano. Proto je církev stále jakoby v pašijovém týdnu: vždy umírá a znovu vstává z mrtvých. Stejně jsou dějiny církve: její lidské počátky ji pohřbí, přitlučou na rakev víko, pak rakev pukne a církev povstává znovu a znovu. Český marxistický historik Zdeněk Nejedlý řekl: „Revoluční jed evangelia vždy působil, ve středověku i v novověku.“ Vykládal to sociálně, ale to není správné; platí to samozřejmě v mnohem širším měřítku. Proto byly reformátorské tendence v církvi legitimní (i když byly někdy extrémní a uhýbaly příliš doleva), protože slova Jana Zlatoústého, že církev se neustále obnovuje, stále platí. Říkáme-li, že jsme církví tradice, mohli bychom to chápat i překrouceně: že jsme církev, která umřela, která se zastavila a ztuhla jako mumie, ale tak tomu není. Je to církev, kterou od začátku rozvíjí Duch svatý, který jí byl dán. Co se týká Petra jako hlavy apoštolů, spadá tato záležitost do oblasti víry. Pokud katolíci věří, že Bůh působí prostřednictvím Petrova nástupce, pak on tak opravdu působí. Nelze to dokázat historicky ani vědecky. Když my při polemice s katolickou strukturou církve prosazujeme názor, že dřív taková moc nebyla, protestanti mohou naši argumentaci rozvinout a říci: dřív nebyly svatby ani ikony. Když nebyly, co potom? Odstraníme je? A tak dále.

Zesnulý patriarcha Sergij říkal, že církev se rozvíjela od plu-